

Korte mededelingen

Moseikelgal algemeen in Nederland?

Raymond (R.W.J.M.) van der Ham (Naturalis Biodiversity Center, sectie Nationaal Herbarium Nederland, Universiteit Leiden, Postbus 9514, 2300 RA Leiden; e-mail: raymond.vanderham@naturalis.nl)

In 2011 ben ik begonnen met een onderzoek aan fossiele walnoten (*Juglans L.*). Om de verschillen en overeenkomsten tussen de diverse soorten en vormen wat beter te kunnen beoordelen, had ik behoefte aan recent vergelijkingsmateriaal: noten van nu nog bestaande soorten. Van nature komen walnoten niet in Nederland voor, maar hier en daar zijn ze aangeplant, meestal in botanische tuinen, soms ook in parken en plantsoenen. De Botanische Tuin van de Technische Universiteit in Delft (kilometerhok 37.16.31) bleek bijzonder rijk aan Walnoot-soorten: ik trof daar 16 bomen aan, die tot zes verschillende soorten bleken te behoren. Bij het verzamelen van de noten stuitte ik op een holle boomstronk met honderden door bosmuizen aangeknagde walnoten, met daartussen onder meer kleine aantallen eikels, hazelnoten

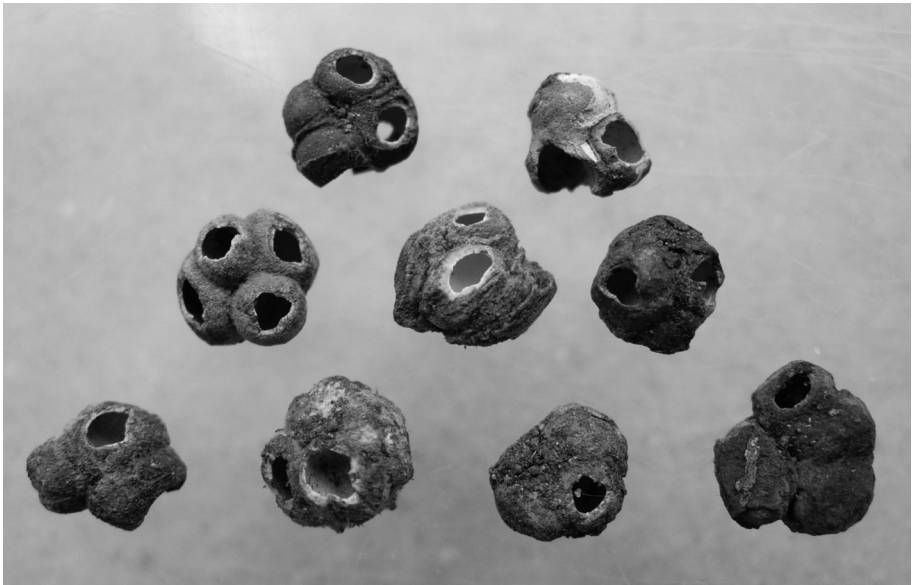

Fig. 1. Los in de holle boomstronk gevonden moseikelgallen (exemplaar links in het midden 6,5 mm diameter) uit libanoneikels (Botanische Tuin, Delft). Foto: Raymond van der Ham.

en kersenpitten met muizenvraat.¹ Met de eikels was iets bijzonders aan de hand. Ze waren niet uitgegroeid en zaten in een behoorlijk verweerd napje. De meeste waren leeg, maar in enkele exemplaren was een gal zichtbaar. Ik vond zulke gallen ook los tussen de walnoten (Fig. 1). Ze zijn 6 tot 8 mm groot en bestaan uit 2 tot 7 met elkaar vergroeide galkamers. Op de meeste zijn hoekige knaaggaatjes te zien. De daders zijn vermoedelijk de bosmuizen die ook de walnoten hebben verzameld en leeggegeten. Het is bekend dat bosmuizen houtige gallen openknagen om daar de larve(n) uit te halen.² Waarschijnlijk is dit ook bij de gallen in de eikels gebeurd.

Soortgelijke eikels vond ik niet ver van de boomstronk onder een Libanoneik (*Quercus libani* Oliv.), welke ongetwijfeld de leverancier van de eikels in de stronk was. De meeste zagen er net zo verweerd uit en leken al jaren in het strooisel onder de boom te liggen. Een paar van die nauwelijks herkenbare eikels heb ik opengemaakt en bleken galkamers met levende larven te bevatten.

De galen behoren tot de ongeslachtelijke generatie van de Moseikelgalwesp (*Callirhytis erythrocephala* (Giraud)).³ Deze is gebonden aan eiken uit de sectie *Cerris* Spach ('zwarte' eiken) van het geslacht *Quercus* L. behoren, zoals Moseik (*Q. cerris* L.) en Libanoneik. De geslachtelijke generatie ontwikkelt zich in onopvallende knopgallen op soorten uit de sectie *Quercus* ('witte' eiken), waar onder meer de Zomereik (*Q. robur* L.) en de Wintereik (*Q. petraea* (Matt.) Liebl.) bij horen. De ongeslachtelijke gallen zijn in 2005 voor het eerst in Nederland gevonden: ik trof ze toen toevallig aan in materiaal dat was verzameld onder een Moseik in Arboretum Trompenburg in Rotterdam (kilometerhok 37.38.31)³, op zoek naar moseikelnapjes ter vergelijking met fossiel materiaal.

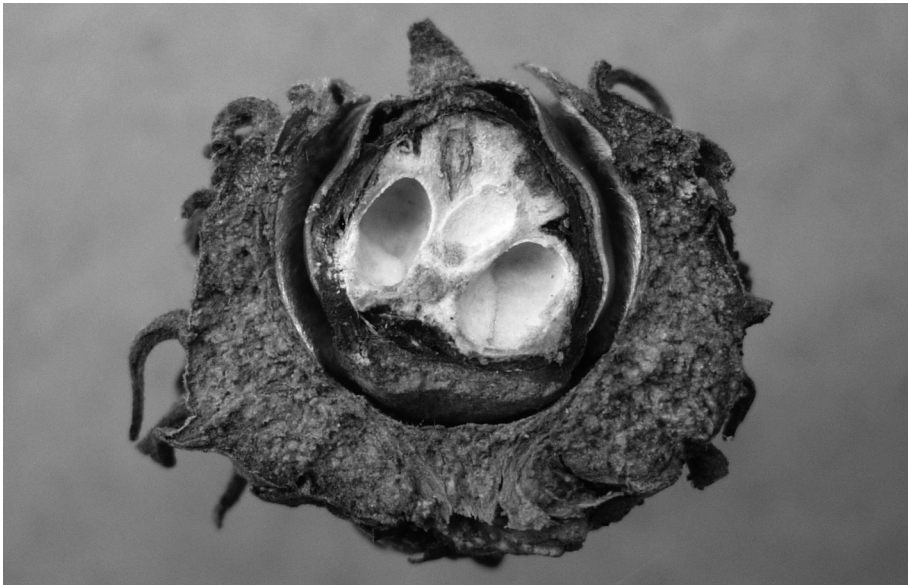

Fig. 2. Doorgeknijpte moseikel (8 mm breed, in napje) met een Moseikelgal (Hazenboslaan, Oegstgeest). Foto: Raymond van der Ham.

Naar aanleiding van de vondst van de Moseikelgal heb ik in Delft en (wijde) omgeving nog wat verder gezocht onder bomen uit de sectie *Cerris*. Bijna overal waar ik zocht, was het raak. In Delft vond ik de gallen op nog diverse andere plaatsen (kilometerhokken 37.15.44 en 37.16.31). In Arboretum Trompenburg vond ik ze niet alleen bij de hierboven genoemde Moseik, maar ook onder een Libanoneik en onder een hybride van Moseik en Libanoneik (*Q. ×libanerris* Boom). Verder trof ik ze aan in Velsen (25.11.45; in strooisel verzameld door Kirsten Bouman en Hans van Daalen), Oegstgeest (30.27.43 en 44), Voorschoten (30.37.42), Den Haag (30.54.45), Den Hoorn (37.15.43) en Overschie (37.36.31), steeds in eikels van Moseik. Waarneming.nl leverde nog een melding uit 2012 voor Leeuwarden (6.41.43). Bij verder zoeken zullen er ongetwijfeld nog (veel) vindplaatsen bijkomen.

Het is onbekend wanneer de Moseikelgalwesp ons land bereikt heeft. Van Moseik is deze van oorsprong Midden-Europese soort sinds 1963 bekend uit Engeland.⁴ De dichtstbijzijnde mij bekende vindplaats van een *Callirhytis*-soort (*C. glandium*) op Libanoneik betreft de botanische tuin van de J. Šafárik Universiteit in Košice in Slowakije.⁵

De Moseikelgalwesp is gebonden aan het samen voorkomen van een ‘*Cerris*-eik’ en een ‘*Quercus*-eik’, net als enkele andere zuidelijke en oostelijke soorten galwespen die sinds het aanplanten van Moseik hun areaal naar Noordwest-Europa hebben uitgebreid³: Knikergalwesp (*Andricus kollari* (Hartig); 1903), Knoppergalwesp (*A. quercuscalicis* (Burgsdorf); 1903), Colanootgalwesp (*A. lignicolus* (Hartig); 1942), Eikentopgalwesp (*A. corruptrix* (Schlechtendal); 1954), Ramshoorngalwesp (*A. aries* (Giraud); 2003)⁶, Egelgalwesp (*A. grossulariae* Giraud; 2007) en Stompe schorsknopgalwesp (*A. gemmeus* (Giraud); 2008). De genoemde jaartallen betreffen de mij bekende eerste vondsten in Nederland.

Opvallend is dat op de meeste vindplaatsen van de Moseikelgal ook de gallen van de eveneens als zeldzaam beschouwde Egelgalwesp (*Andricus grossulariae*) werden aangetroffen (niet in 6.41.43, 30.27.43 en 37.36.24). Het betreft hier de geslachtelijke generatie, die tot Moseik beperkt is.

Gorteria-lezers die mee willen helpen om de verspreiding van de Moseikelgal in kaart te brengen, kunnen hun bevindingen op Waarneming.nl plaatsen of naar mij sturen. Gewoon wat ondermaatse moseikels doorknippen (snoeischaar!), dan zie je snel genoeg of er gallen in zitten (Fig. 2).

Met dank aan Kirsten van Bodegom-Bouman (Oegstgeest), Hans van Daalen (Leiden) en Gert Fortgens (Arboretum Trompenburg, Rotterdam) voor hun hulp bij het zoeken naar moseikelgallen.

1. R. van der Ham. 2012. Bosmuizen-picknick in boomstronk. *Natura* 109, 6: 16.
2. M. Redfern. 2011. *Plant galls*. Collins, Londen.
3. W.M. Docters van Leeuwen; uitgave herzien en bewerkt door J.C. Roskam. 2009. *Gallenboek*. KNNV Uitgeverij, Zeist.
4. R.D. Eady & J. Quinlan. 1963. Hymenoptera: Cynipoidea. Key to families and subfamilies and Cynipinae (including galls). *Handbooks for the identification of British insects* 8, 1(a): 1–81. Royal Entomological Society, Londen.
5. P. Kelbel. 1997. Finding of cynipid *Callirhytis glandium* in acorns of oak species *Quercus libani*. *Entomofauna carpathica* 9: 1–3.
6. J. Bijkerk & J.W. Wertwijn. 2004. Ramshoorngal *Andricus aries* nieuw voor Nederland. *Natura* 101: 72–73.